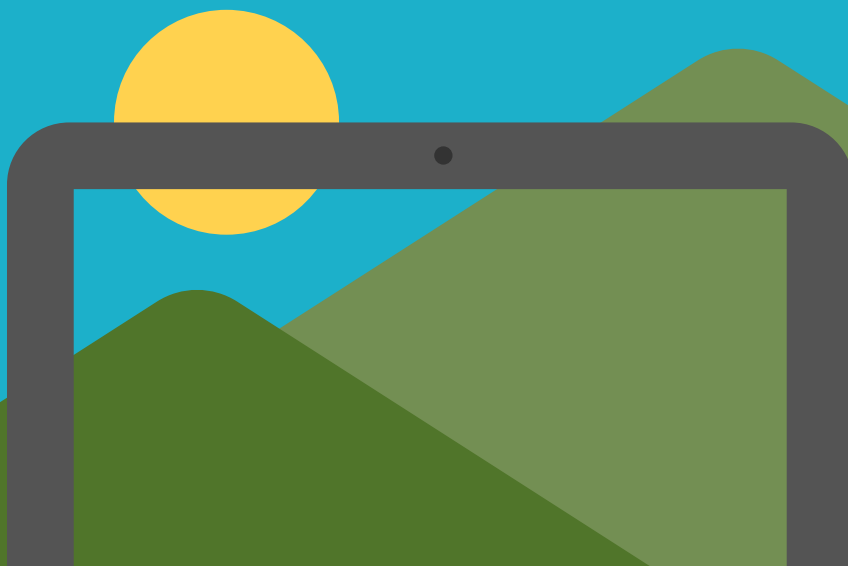

Елена Андонова
Ѓорѓи Димески

Популаризирање на руралноста

Потенцијалите на руралното коработење
и ефектот врз миграциските трендови на младите
во Република Северна Македонија

Популаризирање на руралноста

Потенцијалите на руралното коработење
и ефектот врз миграциските трендови
на младите во Република Северна Македонија

Издавач:

Здружение на граѓани Младински образовен форум
Ул. Дренак 34а, 1000 Скопје
Тел: +389 2 31 39 692
www.mof.mk
info@mof.mk

За издавачот:

Димитар Низамовски, извршен директор

Автори:

Елена Андонова
Ѓорѓи Димески

Уредници:

Петар Барлаковски
Мартина Илиевска

Ментор:

Марјан Петрески

Лектор:

Славчо Пеев

Графички уредник:

Игор Делов

Година на издавање:

2019

За Младински образовен форум

Младински образовен форум е младинска заедница која создава простор за дебата, слободно изразување и младинско организирање, охрабрува активизам, ги штити и унапредува младинските права и политики. МОФ ги остварува своите цели преку информирање, едукација, дискусија, соработка и преку мотивирање и поддршка на младите.

МОФ е основана во 1999 година, а е активна на национално ниво, спроведувајќи ги своите програмски активности во повеќе градови во Република Северна Македонија преку МОФ центрите во: Скопје, Тетово, Струга, Битола, Велес, Куманово, Прилеп, како и во други градови. Во младинските клубови на МОФ на годишно ниво членуваат повеќе од 1000 корисници, кои се активни во програмските области: Дебата, Учиме право и Медиа/Арт.

Активностите на организацијата се реализираат преку четири програми: Дебатна програма, Учиме право програма, Програма за истражување, анализа и креирање младински и образовни политики и Програма за младински активизам. Во рамките на организацијата функционира и првото младинско интернет радио во Република Северна Македонија, Радио МОФ.

Визијата на МОФ гласи: Република Северна Македонија е интегрирано општество во кое постои развиена критичка мисла, слобода на изразување и квалитетно образование кое гради активни граѓани. Младите во Република Северна Македонија се суштински вклучени во одлучување и спроведување политики и се лидери во промоција на аргументирана дискусија и во почитување на човековите права и слободи.

Програма за истражување, анализа и креирање на младински и образовни политики

Програмата за истражување, анализа и креирање на младински и образовни политики има за приоритет да дејствува врз зголемување на влијанието на младите во креирање и спроведување на образовни политики на локално и национално ниво, да креира инклузивни младински политики и да гради капацитети за учество на младите во одлучувањето.

Овие цели членството во програмата ги реализира преку низа активности како: спроведување на истражувања и изготвување на анализи организирањето и учество на национални и интернационални настани за промовирање на младински политики (Transparent Educational Forum, Денови на младинско вмрежување, Станица: Студентска). Значаен дел при остварување на целите на програмата се и менаџирање со младински коалиции и членство во национални и меѓународни мрежи.

Меѓу позначајните успеси на програмата се вбројуваат: консултации и промени на новиот Закон за високо образование усвоен во 2018 година, првата правна анализа на студентското организирање во Северна Македонија, учество во воспоставување на Регионалната канцеларија за младинска соработка за Западен Балкан (RYCO), законодавна иницијатива за вклучување на средношколското организирање во Законот за средно образование, Закон за младинско учество и младински политики, мониторинг на работата на Агенцијата за млади и спорт, основање на 12 локални младински совети, изготвување на анализа и петиција со 26.000 потписи за повлекување на екстерното тестирање во средните училишта, сместување на волонтери во државни институции и спроведување на Законот за волонтирање; изготвување на Етички кодекс за студенти и професори во соработка со Универзитетот на Југоисточна Европа во Тетово; повлекување од собраниска процедура на Законот за млади по иницијатива на 50тина младински организации; учество при изготвување на годишната програма на Државната комисија за спречување на корупција во секторот Образование; соработка со УКИМ преку отварање на Правна клиника за слободен пристап до информации од јавен карактер, Првата анализа на студентско организирање во Република Северна Македонија, анализа за студентските трошоци и сл.

За проектот за образовни центри за советување и алумни стипендисти на Фондациите Отворено општество

Проектот има за цел да ги поврзе капацитетите и ресурсите на МОФ со знаењето и искуството на алумни стипендистите на Фондациите Отворено општество во корист на млади истражувачи, студенти и пошироката јавност во Северна Македонија. Младите и студентите во Северна Македонија немаат можност да прават истражувања и истражувачка академска работа поради ограничени ресурси – финансиски и менторски. Со овој проект беа искористени капацитетите на алумни стипендистите, со цел да ги споделат своите знаења со младите кои за прв пат се занимаваат со општествено релевантни истражувања и заедно да придонесат во креирање на квалитетни анализи кои ќе помогнат да се подобрат политиките или да се подигне свеста за важни прашања во Северна Македонија.

Во склоп на проектот беа поддржани четири истражувања кои беа менторирани од алумни стипендистите на Фондациите отворено општество и други искусни истражувачи. Темите на кои работат младите истражувачи од јануари до јуни 2019 се:

1. „Улогата и работата на центрите за кариера при факултетите на Универзитетот Св.Кирил и Методиј“;
2. „Националистички чувства и ставови кај средношколците во Република Северна Македонија“;
3. „Популаризирање на руралноста - Потенцијалите на руралното коработење и ефектот врз миграциските трендови на младите во Република Северна Македонија“;
4. Анализа на врничкото насилство на интернет кај средношколците“.

Содржина

Апстракт 9

Вовед 10

1. Преглед на литературата 13

1.1 Што е рурално? Пристапи кон развојот на руралните средини 13

1.2 Коработење 16

1.3 Фриленс и коработење во руралните средини 17

1.4 Влијание врз локалниот економски развој 19

1.5 Услови за мигрирање 20

2. Методологија 22

3. Анализа на резултатите 24

4. Дискусија и заклучок 32

Референци 35

Апстракт

Во рамките на внатрешните миграции, долгогодишната политика на моноцентричен развој во Република Северна Македонија резултираше во концентрација на 25% од населението во Скопскиот плански регион, посебно во градот Скопје, заедно со алоцирање на најголем дел од вкупните инвестиции во овој регион. Овие миграциски движења во комбинација со емиграцијата во странство доведоа до депопулација и намалување на економскиот и културниот потенцијал во руралните подрачја.

Во исто време, глобалните економски трендови се отргнуваат од традиционалните сектори (производство, земјоделство и сл.) кон она што стана познато како „економија на знаење“, т. е. економски сектори карактеризирани со висококвалификувани работници, мала потреба од алати за работа и висока мобилност на трудот. Ваквата мобилност донесе нови потенцијали за миграција на одреден вид работници (таканаречени фриленсери) вклучени во економијата на знаење.

Имајќи ги во обсервација овие феномени, оваа експлоративна студија се обидува да даде почетна анализа за потенцијалите да се креира поеднаков развој на руралните општини преку нивно модернизирање и привлекување на работниците од економијата на знаење. Еден од главните начини, кои оваа студија ги анализира, е потенцијалот на местата за коработење т. е. заедничките простори во кои фриленсерите би можеле да работат и да живеат. Иако студијата заклучува дека потенцијалот за трајна миграција е минимален кај помладата популација, авторите заклучуваат дека и краткорочното работење во руралните средини би имало некакви придобивки, како кон фриленсерите, така и кон руралната средина. Краткорочните миграции, сепак, би понудиле некаква шанса за вклучување на локалното население, барем преку зголемената побарувачка на добра и услуги која напливот на мигранти (трајни или краткорочни) ќе ја предизвика во руралните средини.

Вовед

Непланскиот економски развој резултираше со создавање огромни социо-економски јазови меѓу регионите, најмногу препознатливи во диспаратот меѓу урбаните и руралните средини. На светско ниво, во 1990 година, 10% од светската популација живеела во урбана средина, додека во 2007 овој процент се искачил на 50 (UN World Urbanization Prospects 2018). Иако овој проблем е присутен и во поразвиените земји (World Bank 2018), анегдотските и статистичките докази укажуваат дека во Република Северна Македонија тој е особено истакнат, креирајќи скоро безизлезна ситуација за јавните политики. Овој проблем е најлесно воочлив во миграциските трендови. Најдобар пример за ова е Скопскиот регион, кој во периодот од 2008 до 2015 година бележи просечен годишен развој од 1,4 (Новковска, 2017), што е за 0,3 процентни поени повеќе од вториот регион (Југоисточниот), којшто бележи просечен пораст од 1,1. (Новковска, 2017). Како резултат на ова, Скопје во 2019 година има популација од 515 443¹ жители.

Феноменот на интензивна миграција од рурално кон урбано се забележува и во Северна Македонија, но во далеку поголеми размери и со подолготрајни последици. Колоквијално, миграцијата рурално - урбано е скоро целосно заменета со терминот „рурално кон Скопје“, што значи огромна концентрација на население во главниот град (25% од вкупното население живее во Скопскиот плански регион, со акцент на градот Скопје, според Стратегијата за регионален развој на Република Северна Македонија 2009 – 2019). Заради моноцентричниот развој, главниот град Скопје е жртва на пренаселеност, „непланско“ планирање, презаситеност на градежен фонд, неконтролирано урбано ширење и висока густина на населеност (950 жители/км², додека просечната густина е 50–100 жители/км²). Ваквата пренаселеност доведува до низа проблеми со кои градското население со соочува секојдневно и кои придонесуваат за намалени квалитет на живот, помала достапност на материјални добра и продуктивни активности, како и нефункционални јавни добра, како што се: здравството, образованието и администрацијата, лоши општествено-социјални интеракции и неодржлива животна средина. Северна Македонија е со оценка 5,1 на средна скала од 1 до 10 за севкупното задоволство од квалитетот на живот во Европската Унија, чиј просек е 7,1. На пониско ниво од Северна Македонија е само Албанија (со оценка 4.9) (Eurostat, 2019).

---

¹ Оваа бројка е пресметана претпоставувајќи константен популациски раст како во периодот 2002-2013 г. (+ 0,58%). Сепак, авторите предупредуваат дека оваа бројка е конзервативна бидејќи е целосно можно овој раст дополнително да се зголемил во последниве 5 години.

Во исто време, глобалните економски трендови се отргнуваат од традиционалните сектори (производство, земјоделство и сл.) кон она што стана познато како „економија на знаење“. Економијата на знаење е карактеризирана со висококвалификувана работна сила, т. е. работоспособна популација која има голем спектар на вештини од најразлични полиња. Економијата на знаење практично ги сумира сите сектори каде што знаењето и менталните активности ги заменуваат физичкиот напор и вештини. Пример за вакви сектори се креативниот (уметност, дизајн, архитектура, маркетинг, издаваштво итн.), комуникациско-информатичкиот (ИТ) сектор итн. Она што ја одликува економијата на знаење е малата потреба од алати за работа (на пр., машини) и природни ресурси (на пр., обработлива почва), што пак, придонесува трудот во ваквите сектори да е мошне мобилен. Ваквата мобилност доведе до создавање нови профили и термини за организирање и вршење на трудот, како што се „фриленсери“ (анг. freelancers), и „коработење“ (анг. coworking), кои се особено познати и популарни кај младите генерации коишто штотуку влегуваат на пазарот на трудот.

Дополнителна реакција предизвикана од високата мобилност во економијата на знаење е засилувањето на миграцискиот тренд рурално – урбано. Бидејќи работата на младата популација веќе не е толку врзана и зависна од локалните ресурси, младите луѓе одлучуваат да се преселат во урбаните средини, кои се традиционално поатрактивни за нив. Ваквите трендови дополнително го влошуваат економскиот потенцијал (во однос на работната сила) во руралните средини и ги отежнуваат политиките за плански социо-економски развој. Или со други зборови, бидејќи младите луѓе можат да го земат својот лаптоп и да се преселат во канцеларија во Скопје, локалните администрации се немоќни да ги развијат општините за кои се одговорни, т. е. имаат недостиг од човечки капитал.

Анализирајќи ги трендовите на економијата на знаење и изразените миграциски движења, се поставува прашањето: *Дали карактеристичките на економијата на знаење можат да се искористат за извршување на миграциските трендови и да се популаризираат руралните средини?* Имајќи ги предвид високата мобилност на трудот и појавата на фриленсерите, се наметнува дилемата дали може економската активност да се пренесе во руралните средини, со цел нивно ревитализирање. Со други зборови, овој труд се фокусира на прашањето дали и колкав е потенцијалот висококвалификуваната популација, која работи во креативните сектори, да мигрира (назад) во руралните средини каде што би можела да живее и работи.

Креативниот сектор нуди потенцијал за создавање можности за популаризирање на руралните средини и нивно понатамошно развивање, користејќи ги сегашните и идните јавни политики за инфраструктурно и развојно регионално планирање. Особено важен ефект при популаризирање на руралноста е можноста за создавање социјални врски и јакнење на

локалниот идентитет, што, пак, придонесува за долгорочни системски решенија за регионален планскиот развој.

Сепак, овој труд е лимитиран во неговиот опсег. Деталното разгледување урбанистички и развојни планови и анализата на нивните ефекти се надвор од целите на овој труд. Целта на авторите е да се изготви експлоративна студија која би дала теоретска заднина на феноменот во фокус, поткрепувајќи го со иницијални емпириски докази за потенцијалот и изводливоста на ова решение. Со ова на ум, трудот може да се користи како основа за понатамошно истражување, но и за идеизирање и планирање на ниво на јавни политики и развојно планирање.

1. Преглед на литературата

1.1 Што е рурално? Пристапи кон развојот на руралните средини

Рурално – урбано се дијаметрално спротивни, безмалку антонимни поими, и се дефинираат во зависност од потребите и перспективата на секое истражување. Бидејќи овој труд се занимава со популаризирање на различностите, наместо нивно унифицирање, корисно е поимите урбано и рурално да се разгледуваат како концепти кои имаат своите дистинктивни структурни и функционални карактеристики. Секако, овие карактеристики се со динамичен карактер; иако во минатото, економските односи меѓу руралното и урбаното беа ограничени исклучиво на трговска размена на земјоделски производи за услуги и технолошки добра, сегашните односи се далеку покомплексни и вклучуваат многу повеќе економски сектори. Во овој контекст, развојот на руралните средини е зависен од низа сложени економски, социјални и политички процеси кои, пак, се врзани за глобални процеси, како глобализацијата. Иако глобалните фактори се поттикнати од глобалните процеси, и како такви, се надвор од контролата на локалните средини, Бор и соработниците (Bor et al., 1997) предлагаат дека структурната и институционалната поставеност на локалните општини можат да ги приспособат за употреба на локално ниво (анг. think global, act local). Така, на пример, во време на глобализација, руралните општини би можеле да ја диверзифицираат својата економска активност користејќи го трендот како шанса, наместо како закана. Зголемената можност за интернет-маркетинг нуди одлични шанси за зголемување на туризмот во руралните средини (Saleminck et al., 2014), и руралните претприемачи во туристичкиот сектор можат многу да добијат користејќи ги придобивките од глобализацијата. Ваков пример претставува и ова истражување, користејќи ги придобивките од новите глобални трендови (коработење), руралните средини можат да привлечат голем број креативни работници кои би придонеле за економскиот развој на средината.

Развојот на локалната средина традиционално се прави низ две спротивставени рамки наречени ендогени“ и „егзогени“ пристапи. Ендогениот пристап подразбира дека локалните средини можат да бидат развиени само однатре, преку зајакнување на капацитетот на локалните чинители и користење на карактеристиките кои се уникатни за дадената средина (Slee, 1994; Picchi, 1994; Murray and Dunn, 1995; Mitchel, 1998). Егзогениот пристап, пак, наложува дека руралниот развој треба да е „увезен“ однадвор, креирајќи можности и искуства слични на оние

присутни во урбаните средини. Модерните пристапи прават комбинација од претходните два, аргументирајќи дека развојот може да биде „увезен“, но ќе биде успешен само доколку е во согласност со локалните услови (Lowe et al., 1995.). Комбинацијата од ендогени и егзогени пристапи се поврзува со процесот на глобализација, особено со развојот на информациско-комуникациските технологии и нивниот потенцијал за поврзување на руралното и урбаното. Во мешаниот пристап, руралниот развој се гледа како можност да се искористи локалната компаративна предност за да се успее во глобализираниот свет. Иако компаративната предност е поврзана со локалните ресурси, силните социјални и економски мрежи се покажуваат како клучни за реализирање на економскиот потенцијал (Granovetter, 1985; Malecki, 1997; Jack et al.; 2002; Atterton, 2005).

Руралните средини на глобално ниво се соочуваат со економско опаѓање, депопулирање и маргинализација. Случувањето на овој феномен беше врзано со: географската оддалеченост, форсирањето еден економски сектор (земјоделство), недоволната инфраструктура и јавни услуги, демографското опаѓање, а со тоа, и порастот на невработеноста, емигрирањето на работоспособното население итн. (Corpus et al., 2011).

Во однос на руралните средини и миграциите од нив, посебен дел од литературата е посветен на отселувањето на младите луѓе. Најголемата категорија иселеници од руралните средини се младите кариеристи кои го напуштаат домот поради ниските кариерни можности на локалниот пазар на труд (Jamieson, 2000; Jones, 1992, 1999; Wallace et al., 1991). Во исто време, Муилу и Русанен (Muilu and Rusanen, 2013) констатираат дека младите луѓе се главниот фактор за развој на руралните средини и за нивно долгорочно економско функционирање. Надворешните миграции, особено на младите индивидуи, го продолжуваат процесот на опаѓање на руралните средини (Jones, 1993). Поради тоа што надворешните миграции се корисни за поединецот кој мигрира (Stockdale, 2006), руралната депопулација е феномен којшто се случува низ цела Европа (Auclair and Vanoni, 2002; Machold et al. 2002; Ni Laoire, 2000; Stockdale, 2002) и е карактеризиран со иселување високообразовани млади луѓе (Krikkke et al., 2014; Stockdale, 2006). Поткрепа на оваа констатација дава Стокдејл (Stockdale, 2002) преку презентирање седум типологии мигранти според причините за миграција, каде што пет од нив вклучуваат млади луѓе кои имаат големи аспирации за високо образование и кариера која се наоѓа во урбаните средини.

Сепак, и покрај ваквите генерални трендови, во литературата се појавува и таканаречен тренд на „контраурбанизација“ (Champion, 1989; Berry, 1976; Fielding, 1982), кој се карактеризира со преселба на семејства од средна класа и млади професионалци во рурални средини, обично на перифериите на градот во кој тие работат (Phillips 1998). Овие контрамиграции се корисен фактор за развојот поради тоа што

овој вид мигранти поседува голем претприемачки потенцијал (Keeble and Tyler, 1995; Stockdale and Findlay, 2004; Bosworth, 2006), можност за самовработување (MacDonald, 2016) и социјални иновации (Bock, 2016). Херслунд (Herslund, 2011) и Мурдок (Murdoch et al, 2003) покажуваат дека миграцијата кон руралните средини има влијание како врз квалитетот на живот така и врз развојот на бизнисот и претприемачкиот дух во овие средини. Имајќи ја предвид економијата на знаење, привлекувањето висококвалификувани млади луѓе во руралните средини може да биде особено корисно за воведување нови идеи за компаративните предности на регионите (Ward, 2005; Bosworth, 2006).

Многу подоцна во литературата авторите ја согледуваат контра-урбанизацијата како катализатор (Herslund, 2011) и посочуваат начини на кои ваквата миграција може да катализира економски развој во руралните средини (види Gibson, 2010; Bosworth, 2010). Сепак, овие истражувања потенцираат дека за да има економски раст, руралните средини треба да бидат економски разнолики бидејќи индивидуите, кои би дошле или би се вратиле во овие средини, работат во голем број различни сектори (Duxbury and Campbell, 2011; Niehof, 2004) и располагаат со широк спектар вештини.

Руралните средини веќе не се доминантно врзани со земјоделството, и нивниот состав сè повеќе наликува на економиите во урбаните средини. Поради ова, се наметнува следново прашање: Дали контраурбанизацијата е повлекување од урбаниот начин на живот или, пак, само внесување на урбаното искуство во руралните средини?

1.2 Коработење

Како одговор на потребите на фриленсерите, работниците од економијата на знаење (Gandini, 2015; Fuzi, 2015; Cappelli and Keller, 2013; Osnowitz, 2010), местата за заедничко работење (во понатамошниот текст, коработење) станаа особено популарни за младата работна сила. Според некои статистики, во 2017 година биле регистрирани околу 15.500 места за коработење, со околу 1,27 милиони луѓе кои работеле во нив (Statista 2018). Според Оксфордскиот речник, коработењето е дефинирано како „употреба и споделување канцеларија или друга работна опрема од страна на луѓе кои се самовработени или работат за различни работодавци, со цел да споделат трошоци, идеи и знаење“. Во практиката, местата за коработење се објекти во кои секој самовработен или фриленсер може да изнајми биро за работа, притоа користејќи ги интернет-конекцијата на објектот и другите услови кои се на располагање (кафе, простор за релаксирање итн.). Стандардните одлики на просторот за коработење се: заеднички работен простор, флексибилно работно време, соби за состаноци, Wi-Fi конекција, канцелариска технологија и заеднички тоалет, кујна и дневен престој (Rouse, 2011).

Рид (Reed, 2007) го карактеризира коработењето како нестандартна форма на работење која во својот фокус ги има принципите на соработка, отвореност, пристапност, заедница и одржливост. Местата за коработење се специфично дизајнирани да охрабруваат соработка, креативност, споделување идеи, вмрежување, социјализирање. Особено важно е и тоа што овие места се специфично дизајнирани да даваат можности за мали компании, стартапи и фриленсери (Fuzi, 2015).

Местата за коработење нудат и решение за професионалната изолација (Spinuzzi, 2012), што, пак, е особено значајно за работењето во руралните средини. Според истражувањето на Дескмаг (Deskmag) во 2012 година, работниците ги цитирале „социјалната интеракција“ (84%), „случајните можности“ (82%) и „споделувањето информации и знаење“ (77%) како главни фактори за коработење. Споделувањето знаење, преку формален и неформален начин, е придобивка покажана и од Парино (Parrino, 2013). Поради тоа што се во константна интеракција со други претприемачи, луѓето кои работат во вакви простори постојано учат и се развиваат (DeGuzman and Tang, 2011).

Просторите за коработење, исто така, налагаат и флексибилно работно време, што е дополнителна придобивка за фриленсерите. Флексибилното работно време и релативно опуштената атмосфера нудат можност на фриленсерите да одлучат како ќе го користат своето време, притоа барајќи можности за личен развој додека се на работното место (Fabbri and Charue-Duboc, 2014).

1.3 Фриленс и коработење во руралните средини

Иако наодите се ретки (Heikkila, 2012; Fuzi, 2015; Kovacs, 2017), низ литературата може да се сретнат анализи за ефектот од економијата на знаење врз економскиот развој на руралните средини (Hoy, 1983; Stathopolou et al., 2004; Salemink et al., 2014; Naldi et al., 2015; Bosworth, 2009; Bell and Jayne, 2010; Jayne, 2005; Galloway et al., 2011; Roberts and Townsend, Herslund, 2011; Pires, 2014). Позначајна забелешка за овој труд е тоа што миграцијата на младите луѓе носи зголемен човечки капитал, кој, пак, е клучен за развој на локалната средина (Bosworth, 2010; Stockdale, 2006).

Секако, важно прашање е кој профил на луѓе мигрира од урбани во рурални средини. Уште во 1998 година, Филипс (Philips) наведува дека оние кои мигрираат во рурални средини се висококвалификувани индивидуи од професионален или менаџерски тип. Понатаму, истражувајќи ги миграциите урбано – рурално во Англија, Калантаридис и Бика (Kalantaridis and Bika, 2006) посочуваат дека овие мигранти имаат голем расположлив приход, натпросечни квалификации и големи мрежи на професионални и лични контакти.

Професионалната ориентација на овие индивидуи е, генерално, кон креативните професии кои, меѓу другото, опфаќаат: маркетинг, архитектура, уметност, компјутерски инженеринг, ИТ услуги, занаетчиство, дизајн, филм и аудио, софтвер, телекомуникации и издавачка дејност.

Во овој труд ќе биде користена терминологијата на Флорида (Florida, 2002), и сите овие професионалци ќе бидат вклучени под еден чадор-термин, т. е. „креативна класа“. Креативната класа во голема мера се фриленсери со постојана потреба од бизнис-вмрежување (создавање социјален капитал), развивање претприемачки дух и сопствено промовирање (Cremin, 2003). Истражувањата покажуваат дека работниците од економијата на знаење се, првенствено, слободно ориентирани професионалци кои ги гледаат врските, социјалниот капитал и „меките вештини“ (анг. soft skills) како клучни за личниот и професионалниот развој (Gill and Pratt, 2008; Pratt, 2008; Grugulis and Stoyanova, 2011, 2012).

Некои автори (на пр., Stathopolou et al., 2004) забележуваат дека разликите се во тоа што руралните претприемачи не се ориентирани кон традиционалниот „рационален“ наратив за максимирање на профитот, туку дека нивните мотиви за рурално живеење се наоѓаат во личната сатисфакција и шансата за емоционален и личен развој. Кибл и Нахум (Keeble and Nachum, 2002) го потенцираат претприемачкиот потенцијал преку покажување дека овие мигранти се мошне мобилни, имаат акумулирано знаење и умеење (know-how) и експертиза, и обично имаат изградено големи мрежи на клиенти уште преда се преселат во руралните средини. Истражувањата, кои се фокусираат на бизнис-потенцијалот, покажуваат дека овие мигранти се повеќе ориентирани кон раст и развој,

за разлика од другото рурално население (Bosworth, 2010), имаат подобар бизнис-перформанс (Persson et al., 1997) и се надворешно ориентирани (туризам, услуги итн.) во однос на изборот на сектор (Smallbone et al., 2002). Како и традиционалните урбани претприемачи, така и руралните се карактеризираат со работна етика „силно работи, силно забавувај се“ (анг. work hard, play hard), големи социјални кругови и начин на работа кој се потпира на претприемаштво и социјални мрежи (McRobbie 2002).

Претприемачите традиционално се насочуваат кон градските средини поради атмосферата и динамиката на градот и урбаното живеење кои им ги даваат потребната инспирација и контакти (Banks et al., 2000; Drake, 2003), наведувајќи некои автори да заклучат дека економјата на знаење е концентрирана во урбаните средини (Herslund, 2011). Но, по бранот контраурбанизација, претприемачите како главни мотиви ги цитираат локалните природни богатства, храната, чистиот воздух и инспирацијата од природата (Hoeу, 2005; Smith and Phillips, 2001; Duxbury and Campbell, 2011). Ова покажува дека новите трендови на миграција се отргнати од економските причини и сè повеќе се ориентираат кон таканаречената миграција на животен стил (анг. lifestyle) (Hoeу, 2005) која укажува дека примарните мотиви се сплет од причини поврзани со квалитетот на живот (анг. quality of life) и со емоционалниот развој. Причините кои овие мигранти ги наведуваат се: креирање баланс меѓу работата и домот (Hoeу, 2005), работење од дома (Bell and Jayne, 2010). Многу од мигрантите во рурални средини сфаќаат дека нивната примарна кариера не им дава доволно време да уживаат во руралната идила, па затоа одлучуваат да се преориентираат кон фриленс работа или работа со скратено работно време (Herslund, 2011).

Мичел и Кларк (Mitchell and Clark, 1999) и Телфорд (Telford, 2006) покажуваат дека бизнисите во руралните средини се повеќе ориентирани кон глобалните пазари, за разлика од урбаните бизниси. Опишувајќи го типичниот рурален претприемач, Херслунд (Herslund, 2011) вели: „... луѓе што почнале бизнис имајќи толем број врски со градските средини [...] ојерираат од дома со иницијален производен преку фриленс активност или доход кој е заработуван од ситартај“ (стр. 243).

Во однос на местата за коработење во рурални средини, литературата е многу ретка и генерално се заснова на студии на случај (види Heikilla, 2011; Kovacs, 2017) или на документи за јавни политики (European Network for Rural Development). Сепак, некои автори (Kidd, 2011; Malone, 2011) посочуваат дека местата за коработење би можеле да бидат функционални во помали градови и општини во кои кириите се ниски. Овие автори покажуваат дека ефектите од ваквите места би биле особено корисни за руралните средини, специфично поради тоа што ќе донесат повеќе диверзитет во бизнис-средината и ќе нудат шанса за иновативност.

Дополнително, руралните средини може да дадат и дополнителни придобивки, како што се: идилата, чистиот воздух и помалите трошоци.

Повеќето од проверените наоди покажуваат дека нема само еден начин на работење во рурална средина и дека мотивите и успехот значително се разликуваат меѓу различни индивидуи и сектори на работа.

1.4 Влијание врз локалниот економски развој

Истражувањата за влијанието на висококвалификуваните индивидуи врз локалната средина се поделени, при што некои автори тврдат дека влијанието е минимално, но со голем потенцијал за раст. Така, спротивставени докази се сретнуваат кај Херслунд (Herslund, 2011) која иако тврди дека потрошувачкото влијание на руралните мигранти е мало, руралните бизниси воспоставени од индивидуи, кои мигрирале со текот на времето (по 2 години), почнуваат да наоѓаат кооперанти и добавувачи од локалните средини. Секако, авторите на овој труд забележуваат дека за да има потрошувачка од локалната средина, локалната средина мора да има нешто да понуди, што често и не е случај. Сепак, Мекгранахан и Војан (McGranahan and Wojan, 2007) покажуваат дека работниците од „креативната класа“ генерално го зголемуваат економскиот раст, но други наоди, исто така, покажуваат и дека голем дел од руралните мигранти се самовработени (Bosworth and Willett, 2011; Stockdale, 2004), што значи дека нивното влијание врз вработеноста на локалното население е минимално.

Сепак, во литературата често се аргументира и дека миграцијата кон руралните средини не може да се гледа од чисто економска перспектива, туку од вкупниот социо-економски и културен ефект за кој овие миграции придонесуваат. Херслунд (Herslund, 2011) заклучува дека иако овие индивидуи, веројатно, имаат минимален придонес од економска гледа точка, нивните миграции носат голем број други придобивки, како што се: креирање социјални мрежи, внесување дигитални технологии и придонес со голем број иновативни идеи за развој на средината. Користењето на нивните формални и неформални практики секако придонесува за зголемување на капацитетите на средината (Skerratt, 2013), но и за економската диверзификација и за социо-демографските карактеристики на општините (Sherrieb et al., 2010; Franklin et al., 2011).

Истражувајќи го влијанието врз локалните средини, неминовно е да се налета на интернетот како главен услов за реализирање на економскиот потенцијал. Новите дигитални технологии се круцијални, како за економскиот така и за социјалниот развој на заедниците. Особено ако станува збор за економијата на знаење и нејзиниот потенцијал да развие рурална средина, достапноста на интернетот како алатка за работа

станува клучно прашање. Руралните економии на знаење се премногу зависни од интернет-конекцијата (Bowles, 2008; Burns and Kirkpatrick, 2008), особено поради работењето од дома и потребата од промовирање (Bell and Jayne, 2010; Duxbury and Campbell, 2011), како и поради потребата од пристап до глобалните пазари (Herslund, 2012). Скоро е излишно да се покажува потребата од интернетот за локалниот економски раст, особено за фриленс работата и економијата на знаење. Оттука, може да се заклучи дека интернетот за руралните бизниси овозможува тие да не изгубат конкурентност поради ниската видливост и изолираност од физичките пазари, а во исто време им дава и можност да опслужуваат глобални пазари, а да се снабдуваат по најевтините локални цени.

1.5 Услови за мигрирање

Иако руралната идила може да биде фактор за мигрирање, терминот „идила“ често означува различно нешто за различни луѓе (Herslund, 2011), па затоа е потребно дефинирање на поопiplиви услови кои би ги мотивирале младите висококвалификувани работници да мигрираат. На пример, за младите семејства, руралните средини, покрај тоа што имаат природна убавина (места како шуми и плажи), тие треба да имаат и одредени материјални услови, како што се училишта, градинки, како и места за социјализација, како кафулиња и читалници. Овие услови се потребни за да не се случи претерана изолација. Изолацијата и бегањето од градскиот метеж може да ги привлече луѓето кон руралните средини, но преголемата изолација може и да ги одврати од идејата за мигрирање (Herslund, 2011). Авторите пронајдоа голем број научни наоди кои ги опишуваат локалните услови како клучен фактор за развој на руралната економија, особено во однос на задржувањето високообразовани, квалитетни индивидуи (McGranahan, 2008; Isserman et al., 2009; Dissart and Marcouiller, 2012). На пример, Мекгранхан и соработниците (McGranahan et al., 2011) и Мекгранхан и Војан (McGranahan and Wojan, 2007) покажуваат дека условите влијаат врз квалитетот на живот кој, пак, е цитиран како една од главните причини за миграции на креативната класа во руралните средини. Генерално, руралните средини со подобри услови и подинамична локална средина и културен капитал имаат поголем потенцијал за развој во споредба со другите средини (Naldi et al., 2015; Rappaport, 2009; Benson and O'Reilly, 2009; Gosnell and Abrams, 2011).

Јасно е дека руралните средини се во популациско, но и економско опаѓање. Сето ова се случува поради досегашната неможност руралните средини да се адаптираат на глобализацијата, главно поради дигиталниот јаз, т. е. нискиот пристап до интернет, како и поради преголемата

централизираност на услугите кои ги нудат државата, пазарот на трудот, поради условите во кои се наоѓаат овие средини. Во последно време, ваквата ситуација се менува, што, пак, отвора дополнителна шанса за економска диверзификација на општините. Користејќи комбинација од ендогениот и егзогениот пристап, руралните општини сè повеќе ги користат своите компаративни предности за да ја привлечат „креативната класа“, т. е. младото висококвалификувано и традиционално урбано население кое работи во сектори тесно поврзани со употребата на интернет (компјутерски инженеринг, маркетинг, уметност, дизајн итн.).

Истражувањата за функционирањето на вакви места во руралните средини се ретки, па затоа и овој труд служи како експлоративна студија која ќе отвори понатамошни можности за подлабоко академско навлегување во темата.

2. Методологија

Со цел да се добијат иницијални знаења за истражуваната тема, беше направено квалитативно истражување каде што беа испитувани три истражувачки прашања:

1. Дали фриленс работниците се заинтересирани за живот во руралната средина?
2. Кои се потенцијалите на оваа популација долгорочно да мигрира во рурална средина?
3. Дали постоењето простори за коработење би ги популаризирало руралните средини?

За да се слушнат и анализираат искуствата на лицата кои активно се занимаваат со простори за коработење во руралните средини, на почетокот на анализата се земено неколку постоечки простори за коработење лоцирани во Мокрин, Србија, и Банско, Бугарија. Ваквите примери нудат почетна точка од која може да се истражува како руралната средина и просторите за коработење во неа влијаат врз начинот на работа на фриленсерите, но и на локалните миграциски трендови. За подетални информации, направено е и интервју со Рајан Чатертон (Ryan Chatterton), експерт, консултант, писател и интернационален говорник на тема коработење, дигитални номади, маркетинг итн.

Дополнително, направено е интервју со генералната менаџерка на Мокрин хаус –рурален простор за коработење, Тамара Којик, која сподели неколку искуства и податоци за функционирањето на овој простор.

Сепак, главната цел на овој труд е да се истражат потенцијалите за миграција на фриленсерите кои живеат и работат на територијата на Република Северна Македонија. За потребите на истражувањето, беа направени и две фокус групи со фриленсери кои беа селектирани по најслучајниот патвозможен за истражувачите. Испитаниците за фокус групите беа исконтактирани преку Creative Exchange, група на социјалната мрежа Facebook каде што македонските фриленсери се вмрежуваат и споделуваат знаења. Преку повик на оваа група, беа селектирани 12

кандидати кои беа поделени во две посебни фокус групи.² Единствен критериум за селекција на кандидатите беше да работеле фриленс во последните 3 месеци и да се помлади од 35 години.

И покрај ваквата селекција, сите испитаници (вклучувајќи ги и оние кои не беа селектирани) беа родум од Скопје, што според истражувачите е уште една индикација дека најголемиот дел од младите се концентрирани во главниот град. Селектираните кандидати се на возраст од 22 до 34 години и нивните професионални дејности се: графички дизајн, веб- дизајн, визуелни уметности, копирајтер, фотографија, маркетинг, архитектура, аудиоуметности и бизнис-консултанство. Градот на живеење на сите кандидати е Скопје, со кратки селена во урбани, но и рурални средини.

Дванаесет кандидати беа поделени во две еднакви фокус групи, кои беа водени со полуструктурирани прашања. Прашањата беа фокусирани на проблемите со кои фриленсерите се соочуваат во урбаните средини, како нивните работни обврски и начин на живот се вклопуваат во урбаните простори, но и нивните аспирации за рурално живеење. Последно, кандидатите беа прашани да го опишат нивниот идеален простор за коработење во рурална средина, со цел да се анализираат можностите и условите кои ваквиот простор би требало да ги има. Иако на прв поглед, ваквото прашање изгледа чисто техничко, од одговорите може да се донесат и одредени бихевиористички заклучоци (на пр.: Дали фриленсерите би сакале да се внесат себеси во руралноста каква што е, или претпочитаат да донесат одредени урбани моменти во ваквите средини?).

---

2 Истражувачите се целосно свесни дека бројката на испитаници во фокус групата е премногу мала за да бидат заклучоците репрезентативни за цела популација. Во оваа експлоративна студија, авторите сакаат да го осознаат контекстот во кој некои интеракции се случуваат и затоа и релативно малиот број испитаници може да даде првични сознанија за темата и насоки за понатамошно истражување.

3. Анализа на резултатите

Новиот бран од економијата на знаење креираше нови социјални трендови кои во практиката претставуваат комбинација од новите побарувања на пазарот на трудот (експертско знаење и технологија), новите начини на живот (спојување на личниот со професионалниот живот), како и новите начини на организирање (вмрежување и тимска работа). Како релативно нова појава, ваквиот феномен е тешко да се опише или измери, но затоа може да се добијат неколку искуствени знаења за изгледот и перспективите на фриленс и коработењето, особено во рурална средина. Преку интервјуто со Чатертон, истражувачите имаа можност подетално да се запознаат со целосното искуство на менаџирање, работење и живеење во еден ваков простор. Дополнително, Чатертон има поминато одреден период и во Северна Македонија и затоа беше возможно да се добијат неговите перспективи за поставување простор за коработење во некоја од руралните средини во државата. Анализирајќи го интервјуто со Чатертон, донесени се следниве заклучоци:

1. Условите за работење се клучни за просторите за коработење.

Според Чатертон, просторите треба да се лесно достапни и поврзани со добра инфраструктура или јавен превоз. Исто така, потребни се и 24/7 пристап до просторот, отворени заеднички простори, но и полуприватни простории за осамување и концентрација каде што ќе нема никакви нарушувања (аудио или визуелни). Атмосферата треба да е генерално работна, но со релаксирани моменти кои ќе го диференцираат просторот од корпоративна канцеларија. Удобни столчиња и брз интернет се подразбираат.

2. Социјалната улога на фриленс работењето игра голема улога за побарувањето на ваквите простори.

Чатертон смета дека фриленсерите се често доста изолирани, работат од дома, им недостасува чувството на заедница кое го има во канцеларија. Просторите како кафулиња или библиотеки се неадекватни поради недоволно брзиот интернет, недоволно штекери, неудобно седење и човечки цагор. Кога станува збор за тимови и стартап компании, прашањето е како во најбрз временски рок да се смести голем тим во канцелариски простор, без долгите административни и бирократски процеси на наоѓање, изнајмување простор итн. Ова е посебно значајно за фирми кои се шират и постојано вработуваат нови лица. Сето ова ја наметнува потребата за

простори каде што компаниите, но и индивидуалните фриленсери, би можеле да работат опкружени со луѓе, но без бучавата и прометноста на големите социјални простори.

3. Руралното коработење нуди одлична перспектива за развој.

Доколку одреден простор за коработење успее да овозможи доволен квалитет, многу луѓе би ја избрале руралната средина наместо градот, и како поевтина варијанта и како варијанта со подобар квалитет на живот, но мора да е мошне специфично и посебно место (добар *genius loci*) кое се напушта само поради недостиг од работни места (Чатертон).

4. Северна Македонија е на почетокот на фриленс и коработењето.

Мислењето на Чатертон е дека во стартап, но и во индивидуалниот фриленс има многу пари, но нема вистинска заедница од луѓе кои би можеле да се соберат и да разменат мислења и идеи. Фокусот на економијата на знаење е главно е на ИТ секторот, а ваквиот начин на работа е поуспешен кога луѓето започнуваат да градат заедница оддолу нагоре, наместо веднаш да влегуваат во некаква голема ИТ компанија.

Како споредба со заклучоците од интервјуто со Чатертон, анализиран е и еден успешен простор за коработење, лоциран во селото Мокрин, североисточна Србија. Станува збор за Мокрин хаус (ang. Mokrin House), иновативен простор за коработење и коживеење кој цели кон ревитализирање на руралната средина во селото Мокрин, но и околу него.

Мокрин хаус е иновативен простор за коживеење (co-living) и коработење (co-working) кој нуди единствена прилика не само за дигиталните номади³ од целиот свет туку и за српските млади фриленсери. Најблискиот поголем град е Кикинда, кој е лоциран на 20 минути оддалеченост со автомобил. Според интервју (Garcevic, 2018) дадено од основачот на Мокрин хаус, Иван Бркљач, тој вели:

„Оддалеченоста дава мир, а тој мир значи продуктивноста. [...] Можете да се фокусирате еден на друѓе, и тоа оформува позилна и подобра конекција многу побрзо ојколку на некое групо место.“

Кампусот на Мокрин хаус содржи 6 минимални, неутрални зданија кои обиколуваат централно двориште. Кампусот, кој може да опслужи 32

---

³ Дигиталните номади се креативни работници кои ги употребуваат телекомуникациските технологии за да ја завршуваат својата работа надвор од својот дом или канцеларија. Поради ваквото работење, овие работници живеат „номадски“ живот, т. е. често селеење и работење од најразлични простори лоцирани во различни делови од светот.

корисници истовремено (приватни и заеднички соби), содржи работни простории, колективна кујна и трпезарија, како и супербрза интернет-конекција. Друга привлечна карактеристика на Мокрин хаус е фактот што Србија не е дел ниту од ЕУ, ниту од Шенген зоната, правејќи ја одлична ако не и единствена дестинација по истекот на туристички дозволените 90 дена за престој во ЕУ-државите.

Самиот кампус е опремен да одговори на основните секојдневни потреби, но политиката на Мокрин хаус е посетителите да бидат колку што е можно повклучени во локалниот живот. Така, 90% од вработени се локални жители, (во сектори како: одржување, бар, кујна, менаџмент итн.), додека, пак, набавките и дотурот на храна и другите производи се строго на локално ниво.

Интеракцијата меѓу интернационалните посетители и локалното население е една од водечките идеи на овој простор. Во летните месеци дворот служи како летна сцена, т. е. кино на отворено, и сите настани кои се организираат се од отворен карактер. Посетителите учествуваат во селските традиции, но доколку имаат потреба од допир со урбаност, организирани се посети/екскурзии до Белград и Нови Сад. Според генералната менаџерка, Тамара Којкиќ, токму ваквата динамика го нуди потенцијалот за развој на руралните средини:

„Мокрин хаус досега е посетен од над 1500 индивиди, а организираниите настани се посетени од преку 15.000 посетители. [...] Затоа, Мокрин е жарниште каде што многу култури и влијанија се препознаваат. Локациите се година на настаните што ги организираат, како што се борбата со туски, најпреварот во кршење со јајца, но и најразличните спортови и зајнички театар. Д 50 различни земји широм светот и над 4500 посетители преку ируино организирани посетии.“

Според генералната менаџерка, како најчести цитирани причини за посета на Мокрин хаус се наведуваат:

- место дизајнирано за фокус и продуктивност,
- тивко опкружување,
- целосна услуга,
- заедница на истомисленници,
- различните услови за релаксација (базен, вежбалица, билијард итн., јога, масажа итн.),
- целосен пристап до местото 24/7,
- брз интернет,
- конференции, концерти и забавни настани.

Мокрин хаус е отворен во текот на целата година, но најактивните месеци се од април до октомври. Најголемиот дел од посетителите се од креативниот сектор, иако и исклучоци од ова правило не се ретки. Сите посетители имаат можност да уживаат во локалната храна набавена од околните мештани, а просторот дури и има сопствена земја на која расте одреден дел од храната.

Во однос на тоа дали овој концепт може да се реплицира и дали ова е одговорот за популаризирање на руралните средини, Којик верува дека тајната е да се најдат и почитуваат специфичностите на средината во која е лоциран просторот за коработење:

„Треба да се даде особено внимание на специфичноста на локалната околување. [...] Нашата цел е да им дадеме причина на локалните жители да останат во селото, на оние кои заминале да се вратат, а на оние коишто никогаш не го посетиле Мокрин, да дојдат и да останат, притоа и да се во локалната култура. Има многу начини да се оствари ова, но ние избравме да донесеме урбани искуства во руралната средина, специфично бидејќи ваквиот концепт е привлечен за луѓето од градош кои никогаш не искусиле рурална средина. Ние практично нудиме нов начин на животи во рурална средина за модерниот индивиду.“

Слични наоди, како овие кажани од Којик и Чатертон, беа сретнати и преку фокус групите кои истражувачите ги направија со 12 селектирани фриленсери.

Сите учесници изразија незадоволство од квалитетот на живот во урбаните средини, т. е. во градот Скопје. Иако учесниците доаѓаа од различни општини, слични проблеми преовладуваат во нивните животи со најмногу цитиран/-и проблем/-и: бучавата, хаотичноста, но и натрупаноста, т. е. преголемата изграденост на урбаните средини. Поради природата на нивната работа, ваквите услови не им претставуваат особен проблем (со исклучок на тројца учесници кои треба да патуваат) во професионалниот живот, но сериозно им го влошуваат секојдневието, т. е. животот надвор од работата.

Интересно е што слични проблеми учесниците идентификуваа и во руралните средини. Иако во помал степен, хаотичноста и загаденоста често беа цитирани како присутни и во помалите градови и во селата. Ова е индикација дека фриленсерите не би се преселиле во каква било рурална средина, туку во село кое би било специфично избрано за потребата од работа и мирен живот.

На поголемиот дел од учесниците (освен на оние тројца кои патуваат) не им пречи недостигот од инфраструктура, сè додека регуларниот живот не е доволно нарушен. Според нив, помалото ниво на стрес донекаде ги оправдува тешкотиите кои би настанале од недостиг од инфраструктура. Сепак, ова помало ниво на стрес игра голема улога само кај релативно

постарите (над 27 години) учесници. Сите, освен еден од испитаниците над 27 години, кажаа дека би се преселиле веднаш во рурална средина, без разлика како е организирана таа.

Како контраст на тоа, помладите учесници немаат толку цврсти ставови за ваквата селидба. Оваа подгрупа учесници бараше специфични услови, како од инфраструктурен така и од социо-културен карактер

„Јас имав вакво искуство со живеење во рурална средина и еден период реков: 'Доста е'. Не сакав да сум отсечен, сакав случувања, настани, свирки.“

– ГРАФИЧКИ ДИЗАЈНЕР

Слични ставови беа сретнати и за прашањата поврзани со стресот во руралните средини:

„На дол рок не би имала помал стрес од живеењето во рурална средина. Мене големи места не ми предизвикуваат толкав стрес, а во мали се осекам опуштена, како да немам дојир до ништо. Во големи градови барем се случува нешто и можам да земам учество.“

– АРХИТЕКТ, 24 ГОДИНИ

Од погоренаведеното може веќе да се извлече иницијален заклучок: трајната миграција е посакувана опција само од постарите фриленсери, т. е. оние кои се над 27-годишна возраст. Кај помладите фриленсери често беа забележувани негодувања во однос на социо-условите, но и самотијата и преголемиот мир кој руралната средина би го дала. Тие би немале проблем со живеење во ваква средина, но само доколку живеат краткорочно, со често враќање во урбаната средина (Скопје).

„Јас би се враќала за викенд. Иако верувам дека мирот ќе биде пошребен за мојата продуктивноста, сепак сигурно ќе ми фали градој и сè што оставам во неј.“

– КОПИРАЈТЕРКА, 23 ГОДИНИ

Дополнително, сите оние кои немаат проблем со условите и што позитивно одговорија на прашањето за трајна миграција се во некаков вид партнерска врска или брачен статус. Од испитаниците, само еден учесник не беше во брачна заедница, и еден во партнерска врска, а сите други беа женети/мажени. Брачниот статус често беше цитиран и како пречка за мигрирање, т. е. неможноста брачниот партнер да се отсели поради тоа што работното место му е во Скопје.

„Јас моментално не го правам ова бидејќи немам доволно пари, а и не можам да се договорам со партнерката. Ваквата инвестиција ми е сега-засега ојромна.“

– БИЗНИС-КОНСУЛТАНТ, 29 ГОДИНИ

Сите учесници имаа позитивен став кон коработењето, но кај сите преовладуваше и прашањето какви услови би имал тој простор. Седум учесници биле дел од некаков простор за коработење во минатото и веќе имаа идеи за тоа како би требало да се организира ваквиот простор. Локацијата не им беше толку важна, сè додека ги има потребните услови кои би им овозможиле продуктивна работа. Без ваквите услови, никој од учесниците не би отишол да работи во рурален простор за коработа.

„Треба просторот да биде организиран за секаков вид работи. На пример мене, битно ми е собата да ми е неутрално осветлена и треба да отидам во таква соба. [...] Очекувам, секако, и основни работи: струја, вода, ве-це, кафе, безбедност и место да се јавам без никој да ме слушне.“

— ФОТОГРАФ, 28 ГОДИНИ

„Особено важно е да има атмосфера, но и забава. Треба да се осекам пријатно, а за што треба покрај работи, просторот да дозволи и одмор и забава.“

— АРХИТЕКТ, 24 ГОДИНИ

Од сите наведени потребни услови за коработење, најчесто посочувани беа следниве:

- пристап до просторот во секое време (24/7),
- безбедност и услови во кои работната опрема нема да биде оштетена,
- соби за приватност и за состаноци,
- осветлување (зависно од потребите),
- простор за забава, но и социјални збиднувања,
- чајна кујна,
- организација на простор каде што ќе може да се подели работата од социјализирањето.

Оние, кои биле во простори за коработење, често цитираа проблеми кои им оневозможувале да ја завршат работата и затоа ова би им било огромен недостаток што би го спречил нивното селење:

„Сейак, што е некој вид канцеларија, ама годатно е што некој сака да одмара и да се забавува. Ако тој што се забавува е полаген, на тој што работи цел ден му е непродуктивен. [...] Дополнително е што помеѓу толку луѓе, ако нема поделеност и они сити се вледаат и дружат, повеќе ќе се одмара наместо да се работи.“

— БИЗНИС-КОНСУЛТАНТ, 29 ГОДИНИ

Ова покажува дека условите се особено важни, и секој што би планирал воспоставување ваков простор треба особено да внимава да ги овозможи овие услови. Фриленсерите, генерално, имаат позитивни ставови кон коработењето (особено поради тоа што ја зголемува социјализацијата и ги намалува изолираноста и отуѓеноста на креативните работници), но без овие услови, тие не би се преселиле.

Откако беа запознаени и со концептот на коживеење, учесниците варираа во ставовите, и повторно беше забележана разлика меѓу различните возрастни групи. Така, сите седум учесници над 27 години би живееле и работеле во ист простор на подолго време, додека оние под таа возраст би се враќале барем еднаш неделно и би претпочитале да се во сопствен простор.

„Мене ми е многу привлечен концептот на комуна и колектив. Доколку би ти имало сити услови кои ми дозволуваат продуктивно работење и убав живот после работата, би се преселил.“

— ГРАФИЧКИ ДИЗАЈНЕР, 29 ГОДИНИ

Како контраст на ова, помладите учесници, пак, наведоа многу причини зашто не би сакале трајно да се преселат, но една од најинтересните е следнава:

„Јас работам за да можам да имам поубав живот надвор од работата. Проблем ми е што во ваков простор сè ќе врти околу работата, а не би сакала што да ми е секојдневие. Сакам после работните часови, и покрај што што ми се нестандартни, да не мислам на работата.“

Во однос на вклучувањето во локалната економија, исто така, беа забележани интересни ставови. На пример, за разлика од наодите од литературата среќавани погоре, фриленсерите во Северна Македонија беа со доста различни ставови. Прво, мнозинството од нив не би се одлучиле да отворат сопствен бизнис, особено не во рурална средина. Прашањето за сопствен бизнис беше позитивно одговорено само од четворица учесници, но и тие се чувствуваат неподготвено за ваков подвиг во догледно време.

Дополнително, сите фриленсери не изгледаа подготвено да се вклучат во руралната средина надвор од задоволување на основните потреби за храна и вода. Настрана од редовното пазарување во локалниот маркет, учесниците (особено помладите) често имаа ставови кои асоцираа на изолирање во просторот за коработење.

„Иако би бил љубомишен и би сакал да знам што се случува со населението околу мене, очекувам да се тејноизирам. Мирот во просторот ќе ја навладее желбата за социјализирање.“

— АУДИОУМЕТНИК, 22 ГОДИНИ

Како контраст на ова беа дадени само користење на локалните услови, но и потенцијалните придобивки за работата:

„Во село мора да се измешаш со локалциџе. Се шџо во траг е услуга, како шџо е водоинсталатџер, џлочкар иџн., во село е џвојоџ сосед. Без неџо ќе џреба да научиш се сам да џравиш.“

– ГРАФИЧКИ ДИЗАЈНЕР, 29 ГОДИНИ

„Вклучувањето во локалната економија за мене би имало и работни придобивки. Секогаш имаш нешџо интересно за документирање од локално население.“

– ФОТОГРАФ, 28 ГОДИНИ

Сепак, барем позитивно е што сите би биле подготвени да соработуваат со фриленсерите кои би работеле внатре во просторите. Сите учесници сметаат дека имаат што да научат, но и да им понудат на другите фриленсери, ама најчеста причина беше вмрежувањето.

„Да не се вмешаш со групите фриленсери е џпрактично кариерно самоубиство. Оваа работа круцијално зависи од вмрежување, како и сите наредни бизнис зделки, а и ефективността во нивноџ завршување џи зависи од џоа колку соработуваш со групи луѓе.“

– ФОТОГРАФ, 29 ГОДИНИ

Од сето она изнесено погоре може да се увиди дека за руралното коработење и коживеење има неунифицирани ставови меѓу креативните работници во Северна Македонија. Некои од ставовите се блиски до наодите од литературата и ги потврдуваат нив, но некои се разликуваат суштествено. Генерален заклучок од истражените наоди, но и препораки се дадени подолу.

4. Дискусија и заклучок

Поврзаноста меѓу „креативната“ класа и руралниот развој е тешко воочлива на прв поглед, главно, бидејќи овој вид работници и сектор се традиционално поврзани со урбаните средини. Сепак, новите бранови на економијата на знаење направија преседан во организацијата на трудот и методите на работа, правејќи ги одредени сектори многу полесни за мигрирање во која било средина. Фриленсерите имаат често само најосновни потреби од алати за работа (лаптоп и лесна придружна опрема), и затоа нивното селење може да биде далеку полесно остварливо.

Неминовно е да се заклучи дека мигрирањето на ваквиот вид работници би го помогнало развојот на руралните средини. Ваквото спојување на трендот на економијата на знаење со развојните политики за рурален развој ефективно би претставувало еден вид комбинација на ендогениот и егзогениот пристап за развој; руралните средини би ги искористиле своите компаративни предности за да привлечат работна сила која ќе може да ја „глобализира“ локалната економија. Сепак, важните прашања се дали има потенцијал за вакви миграции и степенот до кој овој потенцијал би влијаел врз развојот на руралната средина. За да ги одговори овие прашања, овој труд направи две интервјуа со искусни раководители на простори за коработење, но и две фокус групи со креативни професионалци какви што се дефинирани од Флорида (Florida, 2002). Овие професионалци беа избрани поради нивниот поголем претприемачки дух (Cremin, 2003), голема ориентација кон кариерен раст и развој (Bosworth, 2010), но и голем социјален капитал и развиени „меки“ вештини (Gill and Pratt, 2008; Pratt, 2008; Grugulis and Stoyanova, 2011, 2012).

Прво, оваа експлоративна студија покажа слични заклучоци во однос на трендот на контраурбанизација покажан од низа автори во раните 90-ти и 2000-ти години. Иако не може со сигурност да се каже дека младите во Северна Македонија веќе мигрираат во руралните средини, оваа експлоративна студија покажа дека **желбата за ваква миграција постои**. Дополнително, мотивите за ваквата миграција се слични како оние покажани кај Стагхопулу, Хуи, Смит и Филипс и Даксбери и Кембел (Stathopoulou et al., 2004; Hoey, 2005; Smith and Phillips, 2001; Duxbury and Campbell, 2011), како на пример, локалните природни богатства, храната, чистиот воздух и инспирацијата од природата. Имено, ваквите мотиви не се поврзани дотолку со контактите и достапноста која е овозможена во урбаните средини, туку токму од спротивното – бегање од градскиот метеж, чистиот воздух и мирното опкружување. Како што фокус групите покажаа, **фриленсерите го гледаат подобрувањето на квалитетот на животот како главен фактор за мигрирањето кон руралните средини**.

Сепак, желбата за отстранување од градот не е безрезервна, особено кај помладите фриленсери. Помладите испитаници од фокус групите покажаа **одреден степен на резервираност токму поради промената на животниот стил, т. е. отсеченоста од урбаните искуства**. Ваков заклучок е и логичен бидејќи со возраста, важноста на социјалните интеракции и посетеноста на урбани настани слабеат. Дополнително, многу важен аспект се и трошоците на живот, кои поради зголемените социјални интеракции, кај помладата популација се зголемени, а нивните примања, поради помалото искуство, се помали.

Сепак, за да мигрираат фриленсерите кон руралните средини, потребни им се одредени услови, особено такви што ќе им дозволат да формираат социјални мрежи и интерперсонална интеракција (Rouse, 2011; Reed, 2007; DeGuzman and Tang, 2011). Еден начин за задоволување на ваквите услови е креирање простори за коработење, кои како нестандартна форма на работење дозволуваат повеќе професионалци да работат во еден простор, притоа давајќи им можности за социјална интеракција и меѓусебно споделување на знаење. Овој труд наведе некои од **погодностите кои треба да ги има еден успешен простор за коработење, и според сите интервјуа и фокус групи, ваквите услови се круцијални за опстанок на еден простор за коработење во рурална средина**. Битна забелешка е дека колку повеќе професии треба да се опслужат толку тие погодности стануваат поспецифични (на пр., неутрално осветлена просторија за фотограф), и затоа треба да се размислува во насока на повеќе специјализирани простори. Во однос на организирањето ваков простор, наодите и од ова истражување и од литературата (Bowles, 2008; Burns and Kirkpatrick, 2008; Kidd, 2011; Malone, 2011) се согласуваат дека тоа е возможно само доколку киријата е ниска и локалната област е покриена со брз интернет. Локацијата во која ваквиот простор ќе се воспостави треба да изобилува со културолошки капитал и природни убавини, но и воспоставени настани и традиции.

Во однос на степенот до кој ваквите миграции би ја развиле руралната средина, овој труд даде донекаде спротивни гледишта од оние претставени преку наодите од литературата. Спротивно на Херслунд (Herslund, 2011), фокус групите од оваа студија покажаа дека **интересот за воспоставување нов бизнис е мал и генерално, сите фриленсери целат кон самовработување**, како што е покажано кај Босфорт и Вилет (Bosworth and Willett, 2011) и Стокдејл (Stockdale, 2004).

Гледајќи го севкупниот социо-економски и културен ефект, овој труд приложи конфликтни докази. Од една страна, искуствата на Мокрин хаус и Рајан Чатертон покажуваат дека руралното коработење може да има голем придонес кон локалната економија (околу 90% од вработените и скоро сите добавувачи во Мокрин хаус се локални жители), но фокус групите покажаа нешто различно. Имено, заклучоците од литературата во однос на вмрежувањата, иновативните идеи за развој на средината

итн. не соодветствуваат со расположението на испитаниците од фокус групите кои сметаат дека **нивната интеракција со локалната средина би била минимална**. Сепак, треба да се забележи дека **ваквите ставови беа присутни само кај помладите фриленсери (под 27 години), додека, пак, постарите сметаа дека би имале голема соработка со локалното неселение**.

Последно, потенцијалот за трајна миграција е минимален, речиси и едвај постоечки, кај помладата популација фриленсери. Кај нив, често беа забележувани негодувања во однос на социо-условите, но и самотијата и преголемиот мир кој руралната средина би ги дала. Тие би немале проблем со живеење во ваква средина, но само доколку живеат краткорочно, со често враќање во урбаната средина (Скопје). **Кај повозрасните фриленсери, пак, се забележа голем интерес за трајна селидба**, но често цитирана пречка беше неможноста да се отселат заедно со нивниот партнер/-ка поради недостиг од (стандардни, нефриленс) работни места. Сепак, авторите заклучуваат дека и краткорочното работење во руралните средини би имало некакви придобивки, како кон фриленсерите, така и кон руралната средина.

Бидејќи работниците од „креативната класа“ имаат специфичен мотив за населување на руралните средини, нивните миграции претставуваат уникатна шанса за развој на непосредното опкружување. Придобивките од нивните миграции се двонасочни: од една страна, фриленс работниците ќе ги исполнат своите потреби за чист воздух, рурална идила и бегане од градскиот метеж, а во исто време ќе популаризираат и одредена средина. Иако овие индивидуи имаат мал економски придонес (во однос на креирањето работни места), **нивните миграции, сепак, би понудиле некаква шанса за вклучување на локалното население**, ако со ништо друго, барем преку зголемената побарувачка на добра и услуги која напливот на мигранти (трајни или краткорочни) ќе ја предизвика во руралните средини.

Референци

- Auclair, E., & Vanoni, D. (2002). Policies and local structures supporting the social and occupational integration of young people in Mayenne, France. *Voices of Rural Youth. A Break with Traditional Patterns*, 59-78.
- Benson, M., & O'reilly, K. (2009). Migration and the search for a better way of life: a critical exploration of lifestyle migration. *The sociological review*, 57(4), 608-625.
- Bosworth, G., & Willett, J. (2011). Embeddedness or escapism? Rural perceptions and economic development in Cornwall and Northumberland. *Sociologia Ruralis*, 51(2), 195-214.
- Bowles, S. (2008). Policies designed for self-interested citizens may undermine the moral sentiments": Evidence from economic experiments. *science*, 320(5883), 1605-1609.
- Brkljač, I. (2019). *Banatski raj za digitalne nomade - Projekat Mokrin House oživeo srpsko selo, u planu širenje i na druge zemlje*.
- Buczynski, B. (2011). Coworking Provides a Haven for Rural Entrepreneurs. Shareable: Work and Enterprise. Viewed 13.6.2012. <http://www.shareable.net/blog/coworking-provides-a-haven-for-ruralentrepreneurs>
- Burns, J., & Kirkpatrick, C. (2008). Creative Industries in the Rural East Midlands: Regional Study Report. *Burns Owens Partnership-East Midlands Development Agency: East Midlands*.
- Cappelli, P., & Keller, J.R. (2013). Classifying work in the new economy. *Academy of Management Review*, 38(4), 575-596.
- Castells, M. (2000). Materials for an exploratory theory of the network society1. *The British journal of sociology*, 51(1), 5-24.
- Copus, A.K., Shucksmith, M., Dax, T., & Meredith, D. (2011). Cohesion Policy for rural areas after 2013: A rationale derived from the EDORA project (European Development Opportunities in Rural Areas)-ESPON 2013 Project 2013/1/2. *Studies in Agricultural Economics*, 113(1316-2016-102780), 121.
- Cremin, C.S. (2003). Self-starters, can-doers and mobile phoneys: situations vacant columns and the personality culture in employment. *The Sociological Review*, 51(1), 109-128.
- Cresswell, T. (2010). Towards a politics of mobility. *Environment and planning D: society and space*, 28(1), 17-31.
- DeGuzman, G.V., & Tang, A.I. (2011). *Working in the unoffice: A guide to coworking for indie workers, small businesses, and nonprofits*. Night Owls Press LLC.
- Drake, G. (2003). 'This place gives me space': Place and Creativity in the Creative Industries. *Geoforum*, 34(4), 511-524.
- Fabbri, J., & Charue-Duboc, F. (2014, May). Exploring the everyday life of entrepreneurs in a coworking space. In *XXIIIème conférence annuelle de l'AIMS-26 au* (Vol. 28).
- Florida, R. (2002). *The rise of the creative class* (Vol. 9). New York: Basic books.

- Foertsch, C. (2011). Coworking in Big Cities vs. Small Towns. Deskmag. Viewed 29.5.2012. <http://www.deskmag.com/en/big-city-vs-small-towncoworking-182>
- Foertsch, C. 2011e. The rural way of coworking. Deskmag. Viewed 29.5.2012. <http://www.deskmag.com/en/rural-way-of-coworking-smallcities-186>
- Franklin, A., Newton, J., & McEntee, J.C. (2011). Moving beyond the alternative: sustainable communities, rural resilience and the mainstreaming of local food. *Local Environment*, 16(8), 771-788.
- Galloway, L., Sanders, J. and Deakins, D., 2011. Rural small firms' use of the internet: From global to local. *Journal of Rural Studies*, 27(3), pp. 254-262.
- Gibson, J., & Olivia, S. (2010). The effect of infrastructure access and quality on non-farm enterprises in rural Indonesia. *World Development*, 38(5), 717-726.
- Gill, R., & Pratt, A. (2008). In the social factory? Immaterial labour, precariousness and cultural work. *Theory, culture & society*, 25(7-8), 1-30.
- Gosnell, H., & Abrams, J. (2011). Amenity migration: diverse conceptualizations of drivers, socioeconomic dimensions, and emerging challenges. *GeoJournal*, 76(4), 303-322.
- Granovetter, M. (1985). Economic action and social structure: The problem of embeddedness. *American journal of sociology*, 91(3), 481-510.
- Grugulis, I., & Stoyanova, D. (2011). The missing middle: communities of practice in a freelance labour market. *Work, employment and society*, 25(2), 342-351.
- Hoey, B.A. (2005). From pi to pie: Moral narratives of noneconomic migration and starting over in the postindustrial Midwest. *Journal of contemporary ethnography*, 34(5), 586-624.
- Hoy, F. (1983). A program for rural development from inception through implementation. *Journal of the Community Development Society*.
- Ilbery, B. and Bowler, I., 1998. From agricultural productivism to post-productivism.
- Isserman, A.M., Feser, E., & Warren, D.E. (2009). Why some rural places prosper and others do not. *International regional science review*, 32(3), 300-342
- Jamieson, L. (2000). Migration, place and class: youth in a rural area. *The Sociological Review*, 48(2), 203-223.
- Jones, A. (1993). Sustainability and community participation in rural tourism. *Leisure Studies*, 12(2), 147-148.
- Kalantaridis, C., & Bika, Z. (2006). In-migrant entrepreneurship in rural England: beyond local embeddedness. *Entrepreneurship and Regional Development*, 18(2), 109-131.
- Keeble, D. (1993). Small firm creation, innovation and growth and the urban-rural shift. *Small firms in urban and rural locations*, 54-78.
- Keeble, D., & Nachum, L. (2002). Why do business service firms cluster? Small consultancies, clustering and decentralization in London and southern England. *Transactions of the Institute of British Geographers*, 27(1), 67-90.
- Keeble, D., & Tyler, P. (1995). Enterprising behaviour and the urban-rural shift. *Urban Studies*, 32(6), 975-997.
- Kidd, M. (2011) Coworking to Quick-Start Rural Innovation available at <http://www.dailyyonder.com/how-coworking-can-work-small-towns/2011/08/25/3495>

- Lowe, P., Murdoch, J., & Ward, N. (1995). Networks in rural development: beyond exogenous and endogenous models. *Beyond modernisation*, 87-105.
- Machold, I., Dax, T., & Meisinger, A. (2002). Youth participation in rural society in Maurau, Austria. *Voices of Rural Youth: A break with traditional patterns*.
- Malone, M. (2011) Cultivating Rural Coworking. *Opendsk*
- McGranahan, D.A. (2008). Landscape influence on recent rural migration in the US. *Landscape and Urban Planning*, 85(3-4), 228-240.
- McGranahan, D., & Wojan, T. (2007). Recasting the creative class to examine growth processes in rural and urban counties. *Regional studies*, 41(2), 197-216.
- Mitchell, S., & Clark, D. (1999). Business adoption of information and communications technologies in the two-tier rural economy: some evidence from the South Midlands. *Journal of rural studies*, 15(4), 447-455.
- Muilu, T., & Rusanen, J. (2003). Rural young people in regional development—the case of Finland in 1970 – 2000. *Journal of Rural Studies*, 19(3), 295-307.
- Murray, M., & Dunn, L. (1995). Capacity building for rural development in the United States. *Journal of Rural Studies*, 11(1), 89-97.
- Ní Laoire, C. (2000). Conceptualising Irish rural youth migration: a biographical approach. *International journal of population geography*, 6(3), 229-243.
- Niehof, A. (2004). The significance of diversification for rural livelihood systems. *Food policy*, 29(4), 321-338.
- Novkovska, B. (2017). REGIONAL DEVELOPMENT DISPARITIES AND THEIR CONNECTION WITH HIDDEN ECONOMY. *UTMS Journal of Economics*, 8(2).
- Osnowitz, D. (2010). *Freelancing expertise: Contract professionals in the new economy*. Cornell University Press.
- Parrino, L. (2015). Coworking: assessing the role of proximity in knowledge exchange. *Knowledge Management Research & Practice*, 13(3), 261-271.
- Picchi, A. (1994). 11 The Relations Between Central and Local Powers as Context for Endogenous Development. *Born from Within: Practice and Perspectives of Endogenous Rural Development (1994)*, 195.
- Reed, B. (2007) 'Co-working: The ultimate in teleworking flexibility', *Network World*. [<http://www.networkworld.com/news/2007/102307-coworking.html>]
- Rouse, E. (2011). Shaping the Fashion Curriculum for the Future: Lessons from Creative Graduates Creative Futures. *Institut Français de la Mode (IFM) 36 quai d'Austerlitz 75013 Paris France*.
- Sherrieb, K., Norris, F.H., & Galea, S. (2010). Measuring capacities for community resilience. *Social indicators research*, 99(2), 227-247.
- Skerratt, S. (2013). Enhancing the analysis of rural community resilience: evidence from community land ownership. *Journal of Rural Studies*, 31, 36-46.
- Srdjan Garcevic, S. (2018). 2.05 Ivan Brkljač - Mokrin House. [podcast] Available at: <https://soundcloud.com/srdjan-garcevic/205-ivan-brkljac-mokrin-house> [Accessed 24 May 2019].
- Smallbone, D., North, D.J., Baldock, R., & Ekanem, I. (2002). *Encouraging and supporting enterprise in rural areas*. London, UK: Small Business Service.

- Smith, D.P., & Phillips, D.A. (2001). Socio-cultural representations of greentrified Pennine rurality. *Journal of rural studies*, 17(4), 457-469.
- Stockdale, A. (2002). Out-migration from rural Scotland: The importance of family and social networks. *Sociologia Ruralis*, 42(1), 41-64.
- Stockdale, A., & Findlay, A. (2004). Rural in-migration: a catalyst for economic regeneration. *Global Change and Human Mobility*.
- Telford, R. (2006, October). Small businesses in rural areas-how are they different? In *26th ISBE Conference, Cardiff* (Vol. 31).
- Wallace, C., Boyle, F., Cheal, B., & Dunkerley, D. (1993). The employment and training of young people in rural south west England. *British Journal of Education and Work*, 6(3), 25-44.
- Ward, N. (2006). Rural development and the economies of rural areas. *A new rural agenda*, 46-67.

МЛАДИНСКИ
ОБРАЗОВЕН
ФОРУМ YOUTH
EDUCATIONAL
FORUM